

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ДІДУХ ТАРАС ГРИГОРОВИЧ

УДК 94:[322:272/273](477.8)«1953/1964»

**СТАНОВИЩЕ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ
ТА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКОВ В УРСР У 1953–1964 РР.
(НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВСЬКОЇ, ДРОГОБИЦЬКОЇ, СТАНІСЛАВСЬКОЇ
І ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ)**

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Тернопіль – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Бистрицька Елла Володимирівна,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
кафедра всесвітньої історії та релігієзнавства,
завідувач

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Пилипів Ігор Васильович,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, кафедра історії України і методики викладання історії,
професор

доктор історичних наук, доцент
Смирнов Андрій Іванович,
Національний університет «Острозька академія»,
кафедра історії ім. проф. М. П. Ковальського,
доцент

Захист відбудеться «22» вересня 2021 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.04 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2, ауд. 31).

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <http://tnpu.edu.ua> та в науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2).

Автореферат розісланий «21» серпня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. О. Федорів

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі історії України процеси державотворення сприяли динамічному відродженню релігійних організацій та активізації релігійного життя українського народу. Проблема створення оптимальних державно-церковних відносин є актуальною для незалежної України, оскільки процес формування нормативно-правової бази діяльності релігійних організацій не завершений. Поліконфесійний характер нашої держави вимагає врахування інтересів усіх суб'єктів, що є складним завданням з огляду на дискримінаційну політику щодо релігійних меншин і церковних інституцій попередніх державних утворень, зокрема УРСР і СРСР. Використання релігійно-церковного чинника для вирішення міжнародних і внутрішньополітичних завдань призвело в радянський період до спотворення державно-церковних відносин, коли де-факто відбулася локалізація діяльності конфесій, порушення прав і свобод віруючих.

Необхідність побудови нової демократичної моделі державно-церковних відносин сприяє зростанню наукового інтересу до вивчення ролі релігії як історичного, громадсько-політичного і культурного чинника. У цьому контексті актуальним залишається об'єктивний аналіз регіонального становища РКЦ і ГКЦ упродовж 1953–1964 рр., зокрема на прикладі Львівської, Дрогобицької, Станіславської і Тернопільської областей.

Дослідження становища РКЦ і ГКЦ в УРСР упродовж окресленого часу на прикладі вказаних областей, які в радянський період опинилися перед складними викликами тоталітарної держави, дасть змогу розкрити механізми впровадження політичних рішень, скерованих на знищення або максимальну локалізацію цих релігійних інституцій в соціальних, політичних та економічних обставинах часу.

Недостатньо вивченими залишаються питання засобів і методів реалізації планів інтеграції греко-католиків у православ'я, реакції віруючих на них та урядові дії щодо нейтралізації їх спротиву. Спадком агресивної атеїстичної політики радянської влади є сформовані міфологеми щодо католиків західного і східного обрядів, які ігнорують їхній внесок у духовно-культурну спадщину України. Підтримка цих стереотипів з боку РПЦ спонукає дослідників до вивчення становища РКЦ і ГКЦ в УРСР упродовж 1953–1964 рр. (на прикладі Львівської, Дрогобицької, Станіславської і Тернопільської областей). Саме в такій парадигмі актуалізується тема пропонованого дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в рамках науково-дослідної теми кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства «Релігія і Церква в Україні у контексті світових і суспільних трансформацій» (державний реєстраційний номер 0117U002181) та кафедри Історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук «Актуальні проблеми історії, культури, освіти, науки і техніки України» (державний реєстраційний номер 0111U009915) Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Мета дисертаційного дослідження полягає у комплексному та цілісному аналізі становища РКЦ та ГКЦ в УРСР у 1953–1964 рр. (на прикладі Львівської, Дрогобицької, Станіславської і Тернопільської областей) в контексті державно-релігійної політики радянської влади, визначенні методів і форм її застосування, а також з'ясуванні результатів, спричинених цією політикою.

Для реалізації мети визначено основні **завдання**:

- проаналізувати та систематизувати стан і ступінь висвітлення теми в історіографії, охарактеризувати її джерельну базу, визначити теоретико-методологічні засади дослідження;
- з'ясувати політику радянської влади щодо РКЦ та ГКЦ в УРСР (на прикладі Львівської, Дрогобицької, Станіславської і Тернопільської областей) у 1953–1958 рр.;
- дослідити основні форми та методи ідеологічного впливу радянської влади на віруючих з метою перешкоджання їх участі в релігійному житті РКЦ;
- виокремити причини активізації підпільної діяльності ГКЦ;
- визначити особливості антирелігійної політики радянської влади щодо РКЦ і ГКЦ упродовж 1958–1964 рр.;
- окреслити механізми обмеження функціонування римо-католицьких та греко-католицьких громад;
- охарактеризувати особливості переслідування ГКЦ у Львівській, Дрогобицькій, Станіславській і Тернопільській областях.

Об'єкт дослідження – суспільно-політичні процеси в УРСР у 1953–1964 рр.

Предмет дослідження – особливості діяльності РКЦ і ГКЦ в УРСР (на прикладі Львівської, Дрогобицької, Станіславської і Тернопільської областей) у досліджуваній період.

Хронологічні рамки охоплюють період від 5 березня 1953 р. (смерть Й. Сталіна, яка ознаменувала зміну державної політики в релігійній сфері) до жовтня 1964 р. (усунення від влади М. Хрущова).

Територіальні межі дослідження охоплюють західні області УРСР: Дрогобицьку (у 1959 р. вона увійшла до складу Львівської області), Львівську, Станіславську (з 9 листопада 1962 р. – Івано-Франківська) і Тернопільську.

Методологічною основою дослідження є комплекс загальнонаукових (абстрагування, узагальнення, дедукції, індукції), емпірико-теоретичних (аналізу, синтезу) і конкретно-наукових (історико-генетичного, компаративного, періодизації, діахронного, синхронного, історико-системного, статистичного) методів. Вибір методологічного інструментарію обумовлений міждисциплінарним характером роботи та застосуванням дослідницьких принципів: історизму, об'єктивності, системності, позаконфесійності, толерантності та пріоритетності документів.

Наукова новизна праці полягає в тому, що *вперше*:

- запропоновано авторську періодизацію партійно-державної політики щодо римо-католицьких і греко-католицьких громад у період лібералізації

(1953–1958 рр.), що характеризує спрямованість їх діяльності у зазначений відрізок часу;

- введено до наукового вжитку низку архівних матеріалів, які висвітлюють особливості реалізації політики радянської влади в релігійній сфері на території Львівської, Дрогобицької, Станіславської і Тернопільської областей;

- здійснено комплексний аналіз становища та діяльності РКЦ і ГКЦ у Дрогобицькій області в порівнянні з Львівською, Станіславською і Тернопільською областями;

- з'ясовано особливості співпраці ієрархів Дрогобицько–Самбірської єпархії РПЦ Михайла Мельника (25 лютого 1946 р. – 9 жовтня 1955 р.), Антонія Пельвецького (19 жовтня 1955 р. – 27 вересня 1956 р.), Григорія Закаляка (27 вересня 1956 р. – 21 травня 1959 р.) з обласними уповноваженими РСРПЦ у процесі опрацювання «возз'єднаних» громад та духовенства;

- доповнено тезу, що масштабний адміністративний тиск та посилення атеїстичної пропаганди з боку держави на римо-католицькі громади у 1959–1964 рр. призвів до послаблення впливу римо-католицького духовенства на віруючих та значних матеріальних втрат у досліджуваних областях;

поглиблено:

- дослідження, пов'язані з вивченням становища, динаміки діяльності громад католиків західного і східного обрядів Львівської, Дрогобицької, Станіславської і Тернопільської областей у 1953–1964 рр.;

- аналіз змісту та перебігу відносин між радянською державою і Церквою, які регулювалися законодавством, що на регіональному рівні не виключало адміністративного тиску на віруючих та штучного регулювання кількості зареєстрованих громад і храмових споруд;

- висновки вітчизняних вчених, що упродовж періоду лібералізації 1953–1958 рр. значно посилювалося протистояння між колишніми греко-католицькими священниками, які переважно підтримували підпільних священників, та духовенством РПЦ у боротьбі за вплив на віруючих. У цій боротьбі значну підтримку РПЦ надавали радянські органи влади, які мали на меті обмежити, а в перспективі припинити діяльність ГКЦ;

- з'ясування участі духовенства РПЦ в реалізації партійно-державної політики, спрямованої на ліквідацію католицьких громад латинського і східного обрядів шляхом опрацювання віруючих;

набули подальшого розвитку:

- положення про те, що у боротьбі за владу між партійними лідерами вищого ешелону КПРС у 1953 р. була спроба використати ієрархів РПЦ – колишніх греко-католиків, та ГКЦ, зокрема Й. Сліпого, що опосередковано підтвердило значний вплив Церкви в радянському суспільстві та можливість вирішення окремих міжнародних завдань, наприклад, встановлення діалогу з Ватиканом;

- теза, що пожвавлення релігійного життя у 1954–1958 рр. активізувало дискусію серед вищого партійного керівництва щодо змісту атеїстичної політики та знайшло відображення в низці протилежних за змістом постанов ЦК КПРС. Перемога консервативного крила компартії ознаменувала посилення антирелігійного тиску і згортання політики лібералізації щодо Церкви.

- судження, що амністія засуджених громадян у 1953–1958 рр. мала своїм наслідком повернення з місць ув'язнення духовенства та сприяла активізації діяльності релігійних громад у зазначених областях.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки і матеріали дисертаційної роботи обговорені на засіданні кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, представлені на щорічних звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу вузу.

Результати дисертаційного дослідження апробовані у формі виступів та участі в роботі тематичних секцій на:

- *міжнародних науково-практичних конференціях*: Міжнародній науково-практичній конференції «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)» (м. Тернопіль, 20–21 квітня 2012 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)» (м. Тернопіль, 26 квітня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Методологічні засади і наступність релігієзнавчих досліджень в Україні (пам'яті Н. Гаврілової та А. Гудими)» (м. Тернопіль, 23–24 січня 2014 р.); XXIV Міжнародної науковій конференції «Історія релігій в Україні» (м. Львів, 12–16 травня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Історія та сучасні виклики непокараних злочинів радянського тоталітаризму проти Церкви» (м. Київ, 11 червня 2015 р.);

- *всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях*: VIII Всеукраїнській науковій конференції «Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації» (м. Тернопіль, 15 листопада 2012 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Українська Греко-Католицька Церква у контексті вітчизняної історії та сучасних суспільних реалій» (до 150-ліття з дня народження митрополита Андрея Шептицького та 70-ліття з дня ув'язнення патріарха Йосифа Сліпого) (м. Тернопіль, 24–25 квітня 2015 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська Греко-Католицька Церква в історії та сучасних процесах розвитку українського суспільства (до 420-ліття укладення Берестейської унії, 70-ліття Львівського «псевдособору» 1946 р.)» (м. Тернопіль, 21–22 квітня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми національно-патріотичного виховання: історичний та психолого-педагогічний аспекти» (м. Тернопіль, 23 лютого 2017 р.); I Регіональній науково-практичній конференції «Тернопіль і Тернопільщина в особах, подіях, документах» (м. Тернопіль, 25 квітня 2017 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції, приуроченій 100-річчю проголошення української народної

республіки «Події Української національної революції 1917–1921 років крізь призму світогляду людини третього тисячоліття» (м. Тернопіль, 21 листопада 2017 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Передові наукові дослідження в Україні» (м. Тернопіль, 27 вересня 2019 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Четверті Геретівські читання» (м. Тернопіль, 10 червня 2020 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 25 наукових публікаціях, із них 11 – у фахових виданнях України, 1 – в іноземному виданні, (з них 5 – включені до переліку міжнародних наукометричних баз даних), 13 – у збірниках наукових праць та матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Праця складається з анотації, переліку умовних скорочень і позначень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (345 позицій), додатків (9 позицій). Загальний обсяг дисертації становить – 326 сторінок, з них основного тексту – 187.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, висвітлено її зв'язок з науковими темами, сформульовано мету та основні завдання дослідження, визначено об'єкт і предмет наукового пошуку, встановлено хронологічні й територіальні межі, методологічну основу роботи, розкрито наукову новизну одержаних результатів, подано інформацію про апробацію результатів та структуру дослідження.

У першому розділі «Історіографічні, джерелознавчі та теоретико-методологічні засади дослідження» проаналізовано історіографію проблеми, джерельну та методологічну базу роботи.

Зроблено акцент на тому, що в українській історіографії задекларована тематика не була ґрунтовно висвітлена і залишилася поза увагою вчених. Історіографічні праці присвячені розгляду задекларованої проблеми, можна умовно розділити на чотири групи. Перша група – праці радянських науковців. Друга – дослідження представників української діаспори. Третя – праці зарубіжних вчених. Четверта – публікації сучасних українських дослідників.

Аналізуючи праці першої групи, варто наголосити на тому, що в роботах радянських науковців відображено тогочасне негативне ставлення до релігії, а Церква трактувалася як антинародний інститут, створений для закріплення безправного становища народних мас попередніми суспільно-економічними формаціями. У загальних рисах проблеми, пов'язані із практичним застосуванням законодавства про релігійні культу в СРСР та свободою совісті, розглядалися в працях М. Голодного, О. Огневої і О. Уткіна, В. Клочкова, А. Барменкова, В. Куроєдова, М. Кириченка, Ю. Розенбаума та інших.

Особливості релігійної політики радянської влади у контексті міжнародних відносин, зокрема східної політики Ватикану, досліджували Е. Вінтер, Й. Григулевич, Н. Козачишин і О. Матюхіна та інші. Для протидії греко-католикам влада активно залучала науковців, публіцистів (С. Даниленко, А. Шиш, К. Дмитрук, В. Климов, Й. Цьох, І. Мигович, О. Вовк, Н. Козачишин,

Ф. Медвідь, М. Пасічник, М. Болдижар, С. Возняк, М. Деримов, О. Уткін, І. Мигович, М. Трофимчук та інші).

Отже, в радянський період усі сфери суспільно-політичного та духовного життя підпорядковувалися офіційній комуністичній ідеології, яка вбачала в релігії перешкоду на шляху побудови комунізму. Тому в радянській історичній науці ставлення до Церкви й релігійних організацій в цілому було суб'єктивним та ідеологічно упередженим й заангажованим.

У другій групі проаналізовано дослідження представників української діаспори. Необхідно відзначити праці В. Кудрика, Г. Лужницького, Ю. Федоріва, М. Марусина, І. Нагаєвського, І. Хоми, М. Рудницької та інших. У роботах науковців висвітлено події, пов'язані з історією становлення та діяльності ГКЦ в Україні та закордоном, проблемі проголошення Українського Києво-Галицького патріархату тощо.

Третя група – праці зарубіжних учених. Окреме місце займають праці зарубіжних науковців, присвячені вивченню особливостей державно-церковних відносин у радянський період. У роботах В. Коларжа йдеться про складне становище християнської Церкви в СРСР в умовах будівництва комунізму. Настрої віруючих, їхнє ставлення до радянської влади, в умовах антирелігійної кампанії, досліджували М. Бурдьйо, В. Флетчер та інші. Доволі цінним науковим доробком є праця Я. Гросса. Автор стверджував, що в умовах функціонування радянської системи, фактично усі конфесії зазнавали утисків і переслідувань, позаяк їхні духовні імперативи суперечили комуністичній ідеології.

С. Рамет аналізував проблеми релігійної політики у Східній Європі та СРСР, Дж.-Ф. Андерсон, П. Волтерс і С. Стемпень – становище Церкви, її переслідування з боку органів державної влади. М. Одинцов – конфронтацію і співпрацю Церкви і держави в історії радянського суспільства, релігійну політику в СРСР упродовж 1939–1958 рр., питання влади і Церкви в країнах Східної Європи того часу. С. Коткін вивчав місце різноманітних конфесій в СРСР, зважаючи на антирелігійну радянську пропаганду, що суперечила цивілізаційному поступові. На лояльність РПЦ радянському уряду звертав увагу Д. Поспеловський. В. Роод аналізував становище РКЦ і ГКЦ у контексті взаємин Святого Престолу з СРСР у період від 1917 р. – до кінця 1989 р.

Четверта група – праці сучасних українських дослідників. Вивчення вітчизняної історіографії уможливило виокремлення трьох підгруп джерел з проблеми дослідження державно-церковних відносин у СРСР: перша – узагальнюючі праці з історії України та релігієзнавства; друга – роботи з історії РКЦ; третя – праці, у яких досліджується становище ГКЦ в УРСР у радянський період.

Серед праць першої підгрупи чільне місце належить студіям В. Єленського, І. Меркатуна, в яких переосмислено і об'єктивно розкрито місце держави в церковно-релігійному житті СРСР. Окремої уваги заслуговує четвертий том «Історії релігії в Україні» – «Католицизм» за редакцією А. Колодного і П. Яроцького. Важливе місце посідають дослідження

взаємовідносин між державою і релігійними конфесіями в УРСР у повоєнний період. Зокрема, це праці В. Войналовича, І. Андрухіва, окремі у співавторстві з П. Кам'янським, П. Бондарчука, А. Моренчука, Я. Стоцького та інших. Особливості розвитку конфесійного життя на території західних областей УРСР у контексті державно-церковної політики радянської влади упродовж 1953–1964 рр. досліджували П. Панченко, В. Баран, О. Бажан, О. Бажан і Ю. Данилюк, О. Шуба, Я. Грицак, В. Андрущенко, В. Пащенко, Н. Шліхта та інші вчені.

Другу підгрупу джерел складають праці, в яких з'ясовано відносини між органами радянської влади і РКЦ в УРСР. Історію та правове становище РКЦ на території України в 1953–1964 рр. досліджували Ю. Білоусов, В. Осадчий, В. Войналович, О. Калакура, І. Андрухів, В. Байдич, Я. Стоцький, О. Гура та інші автори. Окремі аспекти східноєвропейської політики Ватикану, зокрема стосовно СРСР, досліджували Е. Бистрицька, С. Горбач, Ю. Зубкова та інші дослідники.

Третю підгрупу джерел складають праці, в яких розкрито становище ГКЦ на території західних областей УРСР у повоєнний період. Окреслені проблеми висвітлювали Б. Боцюрків, Б. Гудзяк, В. Пащенко, Е. Бистрицька, Я. Стоцький, В. Жупник, Т. Дідух, І. Зуляк та інші автори. Дослідженню підпільного життя і діяльності греко-католицького духовенства присвятили свої студії Р. Бойко, В. Марчук, Л. Купчик, І. Гургула, П. Шкраб'юк, С. Кияк, Н. Мизак, С. Гуркіна, К. Будз, Ю. Кучабський, М. Зозуля, О. Маслій та інші.

Становище РКЦ та ГКЦ в УРСР у 1953–1964 рр. (на прикладі Львівської, Дрогобицької, Станіславської і Тернопільської областей) у розглянутих нами працях відображено неповно, фрагментарно й потребує комплексного вивчення та систематизації. Проведений історіографічний аналіз підтверджує відсутність цілісного наукового й неупередженого дослідження з всебічним відображенням становища РКЦ і ГКЦ в окреслений період на означених територіях.

Основу джерельної бази дослідження становлять неопубліковані матеріали й документи державних центральних та обласних архівів України (Києва, Львова, Тернополя, Івано-Франківська), архіву Інституту історії церкви (далі – АІЦ) (м. Львів), державних та наукових бібліотек України, які можна умовно поділити на чотири групи: перша – неопубліковані архівні джерела центральних і обласних державних архівів України і АІЦ (м. Львів); друга – опубліковані збірники документів і матеріалів, хрестоматії; третя – спомини сучасників; четверта – радянська періодика.

Перша група джерел представлена неопублікованими документами державних центральних і обласних архівів України та АІЦ у м. Львові. Значна кількість документів, використаних у дисертаційному дослідженні, зберігається в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України у фонді 4648 (опис 3). Зокрема, інформаційні звіти уповноважених РСРПЦ при РМ СРСР в УРСР, які дозволили з'ясувати діяльність цих чиновників та їх роль у реалізації державної політики в релігійній сфері.

У Центральному державному архіві громадських об'єднань України

зберігаються матеріали фонду 1 ЦК Компартії України, які забезпечили можливість поглибленого аналізу діяльності РСРПЦ, РСРК та місцевих органів влади у проведенні політики радянського державного і партійного керівництва щодо релігійних об'єднань, зокрема РКЦ і ГКЦ.

АШЦ представлено фондом 1 «Образ сили духу: жива історія підпільного життя Української Греко-Католицької Церкви 1946–1989 рр.». Здебільшого це інтерв'ю священнослужителів та активних діячів греко-католицького підпілля, у яких висвітлюються особливості їх служіння в ГКЦ у радянський період.

Найбільше важливої інформації, яка стосується теми дослідження, отримано з фондів обласних державних архівів: Львівської (Р. 1332 «Фонд уповноваженого Ради у справах релігій при Раді Міністрів СРСР у Львівській області», П. 3 і П. 5001 «Фонд Львівський обласний комітет Компартії України»); Івано-Франківської (Р. 388, Р. 389 і Р. 584 «Фонд уповноваженого Ради у справах релігій при Раді Міністрів СРСР у Івано-Франківській (Станіславській) області»); Тернопільської (Р. 3239 і Р. 3240 «Фонд уповноваженого Ради у справах релігій при Раді Міністрів СРСР у Тернопільській області», П. 1 і П. 3 «Фонд Тернопільський обласний комітет Компартії України») областей.

До другої групи джерел належать опубліковані збірники документів і матеріалів, хрестоматії. Так, українське емігрантське видавництво «Смолоскип» імені В. Симоненка у 1985 р в м. Торонто (Канада) опублікувало документальний збірник «Мартирологія Українських Церков». У ньому зібрано документи, матеріали і спогади, які висвітлюють переслідування греко-католицького духовенства та вірян радянською владою, а також підпільну діяльність ГКЦ.

Важливий конкретно-історичний матеріал про стан та діяльність РКЦ і ГКЦ в радянський період міститься у збірниках за редакцією В. Сергійчука. В них видруковано низку раніше таємних документів органів державної безпеки, архівних фондів та матеріалів місцевих органів влади, які розкривають зміст, форми і методи реалізації атеїстичної політики в УРСР, а також у двотомному збірнику документів «Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки. 1939–1987» за загальною редакцією В. Сергійчука висвітлено життя і діяльність владики крізь призму документів радянських органів державної безпеки.

Третя група джерел – спомини сучасників. Варто виокремити наратив митрополита Йосифа Сліпого. Владика висвітлив свій життєвий шлях, священницьке служіння та поневіряння в радянських в'язницях і таборах. Також у спогадах митрополита означено складні умови, в яких перебувала ГКЦ в досліджуваній період.

Четверта група джерел – радянська періодика. До неї належать публікації у газетах «Правда», «Шлях до перемоги», «Молодь України», «Соціалістичне село», «Радянське село», «Червоні Бережани», «Радянська Україна», «Зірка перемоги», «Прапор перемоги», «Колгоспне життя», «Вільна праця» та інші. Слід зазначити, що проблеми розвитку газетної періодики в Україні

розв'язувалися в нерозривному зв'язку із завданнями політичного, соціально-економічного, культурного розвитку тогочасного радянського суспільства. Найважливішою ідеологічною справою партійних органів був контроль за діяльністю преси, керівництво нею.

Таким чином, основу джерельної бази дисертації склали неопубліковані архівні документи і матеріали, які дозволили провести комплексне дослідження становища РКЦ та ГКЦ в УРСР у 1953–1964 рр. на прикладі Львівської, Дрогобицької, Станіславської і Тернопільської областей.

Методологічні засади дисертаційного дослідження включають у себе широкий спектр загальнонаукових та спеціально наукових методів й ґрунтуються на принципах історизму, об'єктивності, системного аналізу.

Автором уточнено понятійно-категоріальний апарат. Досліджуючи діяльність греко-католиків, ми вважали доцільним для означення сукупності її інституцій (ієрархічна структура, парафії, церковні ради, чернечі чини, семінарії тощо), які перейшли на нелегальне становище, вживати самоназву «Греко-католицька церква». Цей термін відображає сутність діяльності цієї конфесії у радянський період, яка не обмежувалася лише проведенням підпільних богослужінь і виконанням треб. Також пояснено правомірність використання термінів «підпільна церква», «підпільне духовенство», які відображають обставини та умови діяльності офіційно забороненої в СРСР конфесії. Для означення конфесійної належності греко-католиків вжито терміни «невозз'єднані / возз'єднані священники». Конфесійну належність православного духовенства означено терміном «староправославні».

Отже, аналіз історіографії та джерельної бази досліджуваної проблеми свідчить про те, що повною мірою задекларована тематика ще не була предметом дослідження науковців. Значна кількість віднайдених матеріалів уперше введена у науковий вжиток. Комплексне їх використання із залученням сучасної методології сприяло виконанню поставленої мети – об'єктивному, цілісному й ґрунтовному аналізу становища РКЦ і ГКЦ в УРСР у 1953–1964 рр. (на прикладі Львівської, Дрогобицької, Станіславської і Тернопільської областей).

У другому розділі «Політика радянської влади щодо РКЦ та ГКЦ в період лібералізації у 1953–1958 рр.» проаналізовано реалізацію політики радянської влади в релігійній сфері, перешкоджання органами радянської влади діяльності РКЦ й активізацію підпільної діяльності ГКЦ. Радянське партійне керівництво розпочало планомірний наступ на римо-католицькі конфесії. Їх підпорядкування Святому Престолу, який у повоєнний період активно протидіяв розповсюдженню ідеології комунізму в Європі, лише посилювало ризики локалізації діяльності громад.

Причиною переслідування католицьких конфесій у Західній Україні була їх виразна національна скерованість, підтримка національної самоідентифікації українців і етнічних поляків, які протистояли політиці радянізації й русифікації громадян на нових приєднаних територіях.

Безперспективність продовження репресивної політики та необхідність реформ стала очевидною для радянського партійного керівництва після смерті Й. Сталіна 5 березня 1953 р. 27 березня 1953 р. вийшов указ президії ВР СРСР, у відповідності з яким передбачалася амністія громадян, ув'язнених на термін до п'яти років. Так, із 344 репресованих греко-католицьких священників на батьківщину повернулося 243 особи, більшість з яких, відновила свою діяльність, що сприяло зростанню релігійної активності громад і віруючих.

Процеси лібералізації суспільно-політичного життя сприяли активізації діяльності релігійних об'єднань в СРСР упродовж 1954–1957 рр. Зміна урядової політики в релігійній сфері позитивно вплинула на становище усіх конфесій, передусім РПЦ. Загалом спостерігався приріст кількості храмових будівель і духовних осіб. У 1956 р. в УРСР діяло 8540 православних церков і молитовних будівель, духовну опіку яких здійснювало 6030 священників і дияконів, то в 1957 р. кількість молитовних будівель зросла до 8548, а чисельність зареєстрованого духовенства – до 6072 осіб.

Важливим чинником, який сприяв збереженню впливу РПЦ, стало збільшення кількості слухачів духовних навчальних закладах, громадян, висвячених у духовний сан. У 1957/1958 навчальному році три українські семінарії випустили 86 осіб, а впродовж 1948–1957 рр. в СРСР висвячено 3657 священників. Позитивні зміни відбулися і в становищі РКЦ на території УРСР. Якщо у 1953 р. діяло 168 громад, які обслуговували 53 ксьондзи, то в 1957 р. – 170 громад, які об'єднували до 100 тис. віруючих. Ними опікувалися 80 ксьондзів.

Результатом посиленого контролю за діяльністю релігійних організацій з боку радянської влади стало об'єднання духовенства і віруючих РКЦ та ГКЦ у боротьбі за збереження своїх інституцій. Духovenство намагалося надавати духовну опіку віруючим обох католицьких конфесій, прагнуло охопити якомога більшу кількість людей. Загальна кількість офіційно зареєстрованих римо-католицьких громад упродовж 1953–1958 рр. в досліджуваних нами областях була майже незмінною: Дрогобицькій – 16, Львівській – 10 (зареєстровано 1 громаду в 1956 р.), Станіславській – 3, Тернопільській – 8. Таким чином, на території цих областей упродовж 1953–1955 рр. налічувалося 36 громад, упродовж 1956–1958 рр. – 37 громад.

Послаблення державного тиску на РКЦ, а також звільнення з ув'язнення більшої частини репресованого духовенства, сприяло збільшенню кількості зареєстрованих священників. Упродовж 1958 р. процес скорочення кількості офіційно зареєстрованих римо-католицьких громад і священників суттєво посилювався. Найбільше зменшення кількості зареєстрованих священників відбулося у західних областях УРСР. Загальна кількість зареєстрованих священників, які залишилися у своїх парафіях, в областях була такою: Дрогобицька – 5, Львівська – 5, Станіславська – 1, Тернопільська – 4. Загалом у цих областях 15 священників надавали духовну опіку 36 громадам.

У кожній з досліджуваних областей діяли незареєстровані громади, які підпільно обслуговували греко-католицьке духовенство. Найбільше таких

громад на початку 1953 р. зафіксовано у Львівській області – майже 50 незареєстрованих громад й 30 греко-католицьких священників, 75 ченців і 170 черниць. Така ж кількість незареєстрованих громад (50) фіксувалася уповноваженим РСРПЦ А. Козенком у Станіславській області. Упродовж 1953–1954 рр. кількість «невоз'єднаних» священників в області, внаслідок амністії ув'язнених, збільшилася з 30 – до 40 осіб. Політика лібералізації в СРСР викликала в більшості греко-католиків сподівання, що влада змінить своє ставлення до ГКЦ і дозволить її легалізацію.

Підпільна діяльність греко-католицького духовенства була важливим стримуючим чинником інтеграції віруючих у православ'я. Незареєстровані громади свідчили про системність духовної опіки з боку підпільного духовенства. Заборона греко-католицьким священникам здійснювати відправи і треби не мала законодавчого обґрунтування. Зворотним боком православізації була діяльність парафіяльного духовенства. Його основу складали «возз'єднані» греко-католики, які не поспішали вносити зміни у літургійно-обрядову практику.

Значно активізувалася підпільна діяльність ГКЦ у 1955–1956 рр. завдяки звільненню з ув'язнення більшої частини репресованого греко-католицького духовенства. На грудень 1956 р. на території західних областей УРСР проживали 426 греко-католицьких священників, з них 282 особи повернулися з ув'язнення. Так, у Львівській області із 158 «невозз'єднаних» священників 130 осіб повернулися з місць ув'язнення; у Станіславській з 84 – 29 осіб; Дрогобицькій з 30 – 15 осіб; Тернопільській з 35 – 18 осіб.

Активізація діяльності греко-католицького духовенства призвела до посилення антагонізму між «возз'єднаним» і підпільним духовенством. Їхні відносини розвивалися у площині несприйняття конформізму перших останніми. Тим паче, що така упередженість була небезпідставною. Окремі «возз'єднані» священники відкрито висловлювали своє незадоволення підпільною діяльністю греко-католицького духовенства, відсутністю рішучих дій щодо її припинення з боку радянських органів влади. Вони повідомляли місцеві органи влади про підпільні богослужіння, виконання треб, за які священники отримували плату і не сплачували податків

Зростання релігійної активності греко-католиків і відсутність у місцевих органів влади й обласних уповноважених дієвих механізмів і засобів для боротьби з ГКЦ привернули увагу радянського партійного керівництва. Застосування жорсткого адміністрування спонукало греко-католиків до посилення конспіративних заходів. Релігійне життя не припинялося, а відправи відбувалися в невідомих для уповноважених РСРПЦ місцях.

У третьому розділі «Римо-католицька і греко-католицька конфесії в умовах антирелігійної кампанії у 1958–1964 рр.» досліджено особливості антирелігійної політики радянської влади, обмеження функціонування РКЦ і переслідування ГКЦ. Визначено особливості антирелігійної політики радянської влади щодо РКЦ і ГКЦ упродовж 1958–1964 рр. До розгортання антирелігійної кампанії радянське партійне керівництво спонукало прагнення

побудувати комуністичне суспільство в СРСР, у якому відповідно до панівної ідеології не залишалося місця для релігії.

Під час антирелігійної кампанії влада значну увагу скеровувала на обмеження та поступове скорочення економічної бази, на яку спиралися церкви. Передбачалося значно зменшити розміри земельних ділянок, які перебували в користуванні монастирів, а також заборонялося використання у них найманої праці. Встановлювалися підвищені ставки податку на земельні ділянки монастирів, вводився податок на прибутки підприємств єпархіальних управлінь і монастирів, скасовувалися пільги в оподаткуванні будівель і земельної ренти. Це відчутно погіршувало економічне становище православних громад і монастирів, проте сприяло збільшенню податкових надходжень до державного бюджету.

Влада забороняла добродійну діяльність Церкви, яка сприяла зростанню її авторитету серед населення. Прибутковим податком на рівні зі священниками були обкладені й особи, що обслуговували богослужіння (органісти, регенти, хористи та інші), викладачі духовних закладів (раніше вони платили податок як службовці та робітники державних підприємств).

Контроль над релігійним життям громадян особливо посилювався під час великих релігійних свят – Різдва, Великдень та інших. Влада забороняла брати участь у святкових урочистостях учнівській і студентській молоді. У свята учнів зобов'язували відвідувати школу, проводити суботники або збір макулатури, організовувалися «Зірниці» – ігри на військову тематику, які проводилися на природі. На Різдво і Великдень учителі чергували біля церков, проводилися комсомольські рейди для виявлення там учнів.

Ще одним сегментом боротьби влади з релігійними об'єднаннями була протидія паломництву віруючих до святих місць. З метою реалізації рішення радянського керівництва щодо припинення паломництва віруючих до святих місць, місцеві органи влади розгорнули кампанію з ліквідації релігійних об'єктів, до яких здійснювалися прощі. Ліквідація святих місць та інших релігійних об'єктів перетворилася на чергову кампанію, що супроводжувалася грубими порушеннями радянського законодавства щодо діяльності Церкви, приниженням релігійних почуттів віруючих.

На початку 1958 р. в УРСР налічувалося 170 громад РКЦ, духовну обслугу яким надавали 72 священники. На 1959 р. залишилося лише 155 діючих громад, які обслуговували 51 офіційно зареєстрований священник. Загальна кількість віруючих римо-католиків в УРСР становила приблизно 100 тис. осіб. Результатом антирелігійних заходів радянської влади стало значне зменшення кількості діючих римо-католицьких громад і священників.

Влада використовувала різні методи для закриття костелів, зокрема після смерті священника іншого на цю парафію не допускали, а храм і громаду під різними приводами знімали з реєстрації. Внаслідок скорочення чисельності духовенства та зареєстрованих громад римо-католицькі ксьондзи, які залишилися, активізували свою діяльність. Священники піклувалися про віруючих, намагалися обслужити якомога більшу кількість людей.

У результаті антирелігійної кампанії в УРСР на 1964 р. залишилося лише 100 офіційно зареєстрованих громад РКЦ у 8 областях, у яких налічувалося приблизно 60500 віруючих. З них у Львівській області працювали тільки 13 громад, у Тернопільській – 6, а в Івано-Франківській області внаслідок тиску з боку влади не залишилося жодної діючої римо-католицької громади. Проте завдяки сильній релігійності й згуртованості навколо духовенства римо-католикам вдалося вистояти в умовах переслідувань, відстояти хоча б частково мережу діючих громад і надалі працювати над збереження своєї конфесії в умовах радянської тоталітарної системи.

Антирелігійна політика радянської влади наприкінці 50-х рр. призвела до значного погіршення становища ГКЦ на території СРСР. Хоча посилення репресій і призвело до зменшення релігійної активності греко-католиків у боротьбі за офіційне відновлення та легалізацію ГКЦ, однак навіть найжорсткіші заходи з боку влади не змогли примусити їх відмовитися від своїх релігійних переконань. На 1959 р. у Дрогобицькій області проживали 23 греко-католицькі священники, Львівській – 104, Станіславській – 70 і Тернопільській – 40 осіб, а також ще більше монахів з ліквідованих владою монастирів.

Активною підпільною діяльністю займалися владика В. Величковський, вікарний єпископ А. Зафійовський, канонік С. Рудь, отці Г. Богун, М. Вінницький, В. Грицай (ієромонах), Є. Котик, Ф. Курчаба (ігумен), Г. Мисак, С. Ратич, Є. Смаль (ієромонах), А. Цегельський, монахи-редемптористи В. Стернюк, Куцах, Якимович та інші священнослужителі. У цей час радянське партійне керівництво ще розраховувало переконати Й. Сліпого піти на компроміс із владою, тому в грудні 1960 р. митрополита привезли до Києва, де з ним розпочалися переговори, однак його непохитна вірність призвела до значного погіршення його становища і подальших переслідувань з боку влади.

Посилення репресій призвело до зменшення релігійної активності греко-католиків у боротьбі за офіційне відновлення та легалізацію ГКЦ. Однак навіть найжорсткіші заходи з боку влади не змогли примусити їх відмовитися від своїх релігійних переконань, вплив греко-католицької духовної традиції на території Західної України залишався значним. Греко-католицькі священники й надалі продовжували виконувати свої пастирські обов'язки, незважаючи на репресії з боку влади.

У **«Висновках»** узагальнено результати дослідження та сформульовано основні його положення, що виносяться на захист.

Проаналізовано та систематизовано стан і ступінь висвітлення теми в історіографії, охарактеризовано її джерельну базу, визначено теоретико-методологічні засади дослідження. Проблемі діяльності РКЦ та ГКЦ окресленого періоду присвячено багато наукових праць, проте у більшості робіт основна увага дослідників скерована на дослідження особливостей, духовного служіння католицького духовенства і віруючих, й лише частково

аналізуються зміни у політиці радянської влади щодо цих Церков, зокрема в період керівництва країною М. Хрущова упродовж 1953–1964 рр.

З'ясовано політику радянської влади щодо РКЦ та ГКЦ в УРСР (на прикладі Львівської, Дрогобицької, Станіславської, Тернопільської областей) у 1953–1958 рр. Радянське партійне керівництво розпочало планомірний наступ на римо-католицькі конфесії. Причиною переслідування католицьких конфесій у Західній Україні була їх виразна національна скерованість, підтримка національної самоідентифікації українців і етнічних поляків, які протистояли політиці радянзації й русифікації громадян на новоприєднаних територіях.

Встановлено, що 1953–1958 рр. є періодом формування державної політики у сфері державно-церковних відносин, домінантним змістом якої стало поєднання ідеологічних засобів формування атеїстичного світогляду громадян з жорстким адмініструванням релігійних організацій і репресивними методами. Постанови та рішення ЦК КПРС, ЦК КПУ 1953 – 1958 рр. визначальним чином впливали на діяльність та становище громад РКЦ і ГКЦ у Львівській, Дрогобицькій, Станіславській і Тернопільській областях, що уможливило виокремлення наступних підперіодів: березень 1953 р. – листопад 1954 р. – поживлення релігійного життя віруючих внаслідок амністії та звільненню з ув'язнення репресованих радянською владою римо-католицьких і греко-католицьких священників; листопад 1954 р. – червень 1957 р. – повернення на батьківщину більшої частини репресованого духовенства, припинення кримінальних переслідувань, послаблення ідеологічного та адміністративного тиску на РКЦ і ГКЦ.

Досліджено основні форми та методи ідеологічного впливу радянської влади на віруючих з метою перешкоджання їх участі в релігійному житті РКЦ. Ставлення радянської влади до РКЦ у повоєнний період формувалося у контексті протистояння між СРСР і Святим Престолом. У Ватикані не були зацікавлені в поширенні радянської ідеології на територіях проживання католиків.

Виокремлено причини активізації підпільної діяльності ГКЦ. Важливе місце в духовному та суспільно-політичному житті західних областей УРСР займала ГКЦ. Очолювана митрополитом Андреем Шептицьким, вона виступала виразником національних прагнень українського народу, його етнічної та культурної самоідентифікації. Саме національна спрямованість ГКЦ, підтримка українського повстанського руху, а також підпорядкування Святому Престолу стали головними причинами переслідувань з боку радянського тоталітарного режиму.

Визначено особливості антирелігійної політики радянської влади щодо РКЦ і ГКЦ упродовж 1958–1964 рр. У цей час проводилася масштабна антирелігійна кампанія з боку радянського партійного керівництва проти всіх релігійних об'єднань та інституцій, яка супроводжувалася численними порушеннями права громадян на свободу совісті й віросповідання.

Окреслено механізми обмеження функціонування і переслідування римо-католицьких та греко-католицьких громад. Курс ЦК КПРС на побудову

комуністичного суспільства вплинув негативним чином на становище римо-католицьких громад, оскільки у боротьбі з ними влади використовували адміністративні заходи, скеровані на скорочення кількості діючих релігійних громад і священників.

Охарактеризовано особливості переслідування ГКЦ у Львівській, Дрогобицькій, Станіславській та Тернопільській областях. Хоча посилення репресій і призвело до зменшення релігійної активності греко-католиків у боротьбі за офіційне відновлення та легалізацію ГКЦ, однак навіть найжорсткіші заходи з боку влади не змогли примусити їх відмовитися від своїх релігійних переконань. На 1959 р. у Дрогобицькій області проживали 23 греко-католицькі священники, Львівській – 104, Станіславській – 70 і Тернопільській – 40 осіб, а також ще більше монахів з ліквідованих владою монастирів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

I. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Дідух Т. Політика радянської влади щодо Греко-католицької церкви в УРСР у період «десталінізації» (1953–1959 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія.* 2010. Вип. 2. С. 190–196.
2. Дідух Т. Становище Римо-католицької церкви на Тернопільщині у 1953–1964 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія.* 2011. Вип. 2. С. 234–240.
3. Дідух Т. Активізація діяльності греко-католицького духовенства на Тернопільщині у 1953–1958 рр. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Історичне релігієзнавство.* 2012. Вип. 6. С. 147–159.
4. Дідух Т. Становище Греко-католицької церкви на території Дрогобицької області в період лібералізації у 1953–1958 рр. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Історичне релігієзнавство.* 2013. Вип. 8. С. 61–74.
5. Дідух Т. Стан Римо-католицької церкви на Тернопільщині у контексті антирелігійної політики радянської влади в 1957–1964 рр. *Мандрівець.* 2013. № 4 (106). С. 53–57.
6. Дідух Т. Становище Римо-католицької церкви на території Дрогобицької області у 1953–1958 рр. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету.* 2014. Вип. 38. С. 207–212.
7. Дідух Т. Дослідження державно-церковних відносин в СРСР у сучасній українській історіографії. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія.* 2014. Вип. 1. Ч. 3. С. 215–220.

8. Дідух Т. Особливості конфесійного життя Греко-католицької церкви на Тернопільщині у 1958–1964 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2014. Вип. 2. Ч. 1. С. 122–128.

9. Дідух Т. Становище католицьких конфесій в Україні у 1953–1964 рр.: історіографічний огляд проблеми. *Українське релігієзнавство*. 2014. № 71–72. С. 171–177.

10. Дідух Т. Особливості конфесійного життя Римо-католицької церкви в західних областях України у 1953–1958 рр. *Україна–Ватикан: християнство в контексті його включення в різноманітні сфери суспільного буття: наук. збірник / за ред. Л. Филипович і П. Яроцького*. Київ: УАР, 2015. С. 158–164.

11. Дідух Т. Особливості конфесійного життя Римо-католицької церкви на території Львівської області у 1958–1964 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2019. Вип. 1. С. 152–159.

12. Didukh T. Special features of confessional life of the Roman Catholic Church in the Western regions of Ukraine in 1958–1964. *Journal of Education, Health and Sport*. 2021. Vol. 11. № 4. P. 101–112. <https://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/JEHS/article/view/JEHS.2021.11.04.011>.

II. Наукові публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

13. Дідух Т. Вплив урядових постанов від 7 липня та 10 листопада 1954 р. на конфесійне життя римо-католиків та греко-католиків Тернопільщини. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)»*, 20–21 квітня 2012 р., м. Тернопіль: у 2-х ч. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. Ч. I. С. 129–134.

14. Дідух Т. Заходи ієрархів Російської православної церкви з утвердження православ'я серед «возз'єднаного» духовенства на території Дрогобицької області у 1953–1958 рр. *Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали VIII Всеукраїнської наук. конференції*, 15 листопада 2012 р. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. С. 132–139.

15. Дідух Т. Особливості співпраці між греко-католицьким і римо-католицьким духовенством у Дрогобицькій області в 1953–1958 рр. *Історія релігій в Україні: матеріали XXIV Міжнародної наук. конференції*, 12-16 травня 2014 р. наук. щорічник / упоряд.: О. Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич. Львів: Логос, 2014. Кн. I. С. 628–636.

16. Дідух Т. Вплив антирелігійної кампанії радянської влади на скорочення конфесійної мережі Римо-католицької церкви на Тернопільщині у 1957–1964 рр. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)»*, 26 квітня 2013 р. Тернопіль: «Вектор», 2014. С. 63–66.

17. Дідух Т. Становище Греко-католицької церкви на території Станіславської області у 1953–1958 рр. *Українська Греко-Католицька Церква у контексті вітчизняної історії та сучасних суспільних реалій (до 150-ліття з дня народження митрополита Андрія Шептицького та 70-ліття з дня ув'язнення патріарха Йосифа Сліпого)*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції з міжнародною участю (м. Тернопіль, 24–25 квітня 2015 р.). Тернопіль; Київ: Вектор, 2015. С. 64–69.

18. Дідух Т. Вплив політики лібералізації на релігійне життя Римо-Католицької Церкви у Львівській області (1953–1958 рр.). *Історія та сучасні виклики непокараних злочинів радянського тоталітаризму проти Церкви*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 11 червня 2015 р.). Дніпропетровськ: Пороги, 2015. С. 256–264.

19. Дідух Т. Особливості діяльності греко-католицьких громад на Львівщині в період політики лібералізації (1953–1958 рр.). *Українська Греко-Католицька Церква в історії та сучасних процесах розвитку українського суспільства (до 420-ліття укладення Берестейської унії, 70-ліття Львівського «псевдособору» 1946 р.)*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції (м. Тернопіль, 21–22 квітня 2016 р.). Тернопіль; Київ: Вектор, 2016. С. 140–147.

20. Дідух Т. Вплив Йосифа Сліпого на підпільну діяльність Греко-Католицької Церкви (1953–1958 рр.). *Проблеми національно-патріотичного виховання: історичний та психолого-педагогічний аспекти*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції (м. Тернопіль, 23 лютого 2017 р.). Тернопіль: ТОКІППО, 2017. С. 52–55.

21. Дідух Т. Вплив Василя-Всеволода Величковського на підпільну діяльність Греко-Католицької Церкви на Тернопільщині (1953–1959 рр.). *Тернопіль і Тернопільщина в особах, подіях, документах*: збірник наук. статей та тез I Регіональної наук.-практ. конференції (м. Тернопіль, 25 квітня 2017 р.). Тернопіль: ТОКІППО, 2017. С. 49–51.

22. Дідух Т. Роль віруючих у підпільній діяльності Греко-Католицької Церкви на території Західної України (1953–1958 рр.). *Події Української національної революції 1917–1921 років крізь призму світогляду людини третього тисячоліття*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції, приуроченої 100-річчю проголошення Української Народної Республіки (м. Тернопіль, 21 листопада 2017 р.). Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. Тернопіль: ТОКІППО, 2018. Вип. 4. С. 41–48.

23. Дідух Т. Особливості конфесійного життя Греко-Католицької Церкви на території Львівської області у 1958–1964 рр. *Держава і церква в новітній історії України*: збірник наук. статей. Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2019. Вип. 7. С. 79–89.

24. Дідух Т. Заходи ієрархів Російської православної церкви з утвердження православ'я серед «возз'єднаного» духовенства на території Львівської області у 1953–1958 рр. *Передові наукові дослідження в Україні*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції (м. Тернопіль, 27 вересня

2019 р.). Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. Тернопіль: ТОКІППО, 2019. Вип. 16 С. 44–52.

25. Дідух Т. Заходи ієрархів Російської православної церкви з утвердження православ'я серед «возз'єднаного» духовенства на території Станіславської області у 1959–1964 рр. *Четверті Геретівські читання: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції* (м. Тернопіль, 10 червня 2020 р.). Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. Тернопіль: ТОКІППО, 2020. Вип. 20. С. 71–84.

АНОТАЦІЯ

Дідух Т. Г. Становище Римо-католицької та Греко-католицької церков в УРСР у 1953–1964 рр. (на прикладі Львівської, Дрогобицької, Станіславської і Тернопільської областей). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – «Історія України». – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2021.

У дисертаційній роботі на основі комплексного аналізу наукової літератури, опублікованих документів та архівних матеріалів досліджено стан Римо-католицької (РКЦ) та Греко-католицької (ГКЦ) церков в УРСР у 1953–1964 рр. (на прикладі Львівської, Дрогобицької, Станіславської і Тернопільської областей). Проаналізовано становище РКЦ та ГКЦ на території досліджуваних областей УРСР упродовж 1953–1964 рр. у хронологічній послідовності та взаємозв'язку з тогочасною політикою радянської влади щодо цих релігійних об'єднань. Висвітлено особливості державної політики радянської влади щодо РКЦ і ГКЦ в УРСР у 1953–1964 рр. та форми і методи її реалізації у Львівській, Дрогобицькій, Станіславській і Тернопільській областях. З'ясовано результати, спричинені цією політикою.

Ключові слова: Римо-Католицька Церква, Греко-Католицька Церква, Ватикан, Львівська область, Дрогобицька область, Станіславська (Івано-Франківська область), Тернопільська область, державно-церковні відносини, лібералізація, антирелігійна кампанія.

АННОТАЦИЯ

Дидух Т. Г. Положение Римско-католической и Греко-католической церквей в УССР в 1953–1964 гг. (на примере Львовской, Дрогобычской, Станиславской и Тернопольской областей). – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – «История Украины». – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2021.

В диссертационной работе на основе комплексного анализа научной литературы, опубликованных документов и архивных материалов исследовано состояние Римско-католической (РКЦ) и Греко-католической (ГКЦ) церквей в УССР в 1953–1964 гг. (на примере Львовской, Дрогобычской, Станиславской и Тернопольской областей). Проанализировано положение РКЦ и ГКЦ на территории исследуемых областей УССР в 1953–1964 гг. в хронологической последовательности и взаимосвязи с политикой советской власти того периода по отношению к этим религиозным объединениям. Освещены особенности государственной политики советской власти в отношении РКЦ и ГКЦ в УССР в 1953–1964 гг., формы и методы ее реализации во Львовской, Дрогобычской, Станиславской и Тернопольской областях. Выявлены результаты, вызванные этой политикой.

Ключевые слова: Римско-Католическая Церковь, Греко-Католическая Церковь, Ватикан, Львовская область, Дрогобычская область, Станиславская (Ивано-Франковская область), Тернопольская область, государственно-церковные отношения, либерализация, антирелигиозная кампания.

SUMMARY

Didukh T. H. The State of the Roman-Catholic and the Greek Catholic Churches in the Ukrainian Soviet Socialist Republic in 1953–1964 (on the example of Lviv, Drohobych, Stanislav, and Ternopil Regions). Qualification Scientific Work. Manuscript.

Thesis for obtaining for the degree of the Candidate of Historical Sciences on Specialty – 07.00.01 – History of Ukraine. – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 2021.

The thesis examines the state of the Roman-Catholic (RCC) and the Greek Catholic Churches (GCC) in the Ukrainian Soviet Socialist Republic in 1953–1964 on the basis of complex analysis of the scientific literature, published and archival materials (on the example of Lviv, Drohobych, Stanislav, and Ternopil regions). The peculiarities of the politics of the Soviet government in relation to the catholic denominations in the given period were lighted through the processing of special studies on the topic of state-church relations in the USSR, in particular, works of soviet scientists, representatives of the Ukrainian diaspora, and foreign and modern Ukrainian researchers.

It was proved that there is no complete and unprejudiced scientific research of the state of the RCC and the GCC in the Ukrainian Soviet Socialist Republic in 1953–1964 in contemporary scientific science (on the example of Lviv, Drohobych, Stanislav, and Ternopil regions). The researchers have studied separate aspects of the studied problem, which make the thesis relevant and increase its scientific and societal significance. The state of the RCC and the GCC in the Ukrainian Soviet Socialist Republic within the given period on the example of the above-mentioned regions, which in the Soviet period faced significant challenges of the totalitarian state was studied on the basis of the detailed analysis of archival materials, the significant number of which was introduced for scientific purposes for the first time,

gave the possibility to reveal the mechanism of implementation of political decisions, directed at destruction or maximal localization of these religious institutions in social, political and economic circumstances of that time.

The theoretical and methodological base of the thesis bases on the research principles of historicism, objectivity, non-confessionalism, tolerance, systematics, social approach, and multifactority. The basis of the methodology of the thesis study is a complex of general-scientific (abstraction, generalization, induction, deduction), empirical-theoretical (analysis, synthesis), and special-scientific (historical-genetic, historical-systemic, comparative, statistical, diachronic, synchronous, bibliographic, source, and archival heuristics) methods, which complement each other.

Association of the clergy and religious individuals of the RCC and the GCC in the fight for the preservation of their institutions was found to be a result of increasing control over the activity of the religious organization by the Soviet government. The clergy gave its spiritual support to the religious individuals of both religious denominations, which resulted in the increase of visiting Roman catholic churches and religious ceremonies conduction. Peculiarities of prosecution of the GCC in Lviv, Drohobych, Stanislav and Ternopil regions were characterized. Significant punishment terms and deprivation of the right to reside in western regions of Ukraine became a serious caution measure to Greek-Catholic priests, who significantly reduced their activity, but did not stop pastoral work. V Velychkovskiy, vicar bishop A. Zafiyovskiy, canonic S. Rud, priests H. Bohun, M. Vinnytskyi, V. Hrytsai (hieromonk), Ye. Kotyk, F. Kurchaba (hegumen), H. Mysak, S. Ratych, Ye. Smal (hieromonk), A. Tsehelskyi, monks-redemptorists V. Sterniuk, Kutsakh, Yakymovych, and other clergies were involved in active underground activity.

The main provisions, conclusions of the dissertation research, documents, and materials introduced for scientific purposes may be used while writing works in the History of Ukraine, state-church relations.

Key words: Roman-Catholic Church, Greek-Catholic Church, Vatican, Lviv Region, Drohobych Region, Stanislav (Ivano-Frankivsk) Region, Ternopil Region, state-church relations, liberalization, anti-religious campaign.

Підписано до друку 18.08.2021.
Формат 60x84/16.
Папір друк. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 08/12/2-1

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"
46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,
Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.
ФО Осадца Ю.В.